

Katarzyna Jachymek

ORCID 0000-0002-5628-6111

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Lublin, Polska

Zachowywanie i łamanie zasad etyki komunikacyjnej w dyskusji o wyborze Naczelnika Związku Harcerstwa Polskiego

Słowa kluczowe: etyka komunikacyjna, klucz kodowy, zasady etycznej komunikacji, Związek Harcerstwa Polskiego

Keywords: communication ethics, key code, rules of communication ethics, Polish Scouting and Guiding Association

Wstęp

O zachowaniach językowych łatwo mówić w perspektywie poprawności wynikającej z przyjętych zasad pisowni i komponowania tekstów. Bardziej złożoną – ale też mającą większe skutki społeczne – kwestią jest wymiar etyczny wypowiedzi. Obszarem tym zajmuje się etyka komunikacyjna, o której Anna Cegieła mówi, że jest to „dziedzina nauki lub wiedzy humanistycznej, zajmująca się badaniem, opisem i oceną sposobów posługiwania się językiem w jego relacji do przyjętych przez społeczeństwo wartości oraz ustaleniem norm użycia słowa, które sprzyjają ochronie tych wartości” (Cegieła 2014a: 9). Jak zaznacza badaczka, na podstawie obserwacji nieetycznych zachowań językowych obecnych w dyskursie publicznym, można określić zasady, według których należy prowadzić owocną i moralną komunikację (Cegieła 2014a: 27). Zwrócenie uwagi na zasady etycznego użycia słowa jest ważne, ponieważ to one gwarantują uczciwość prowadzonego dyskursu, a nie – tak jak reguły taktu – jedynie zdolność do komunikowania (Cegieła 2014a: 33). Normy porozumiewania się stale ulegają przekształceniom, szczególnie w czasach szybkiego rozwoju nowych technologii. Różne kategoryzacje zasad regulujących etyczną komunikację przedstawili m.in. Małgorzata Marcjanik, Michał Pręgoski, Anna Cegieła, Jadwiga Puzynina i Anna Pajdzińska. Aby usystematyzować sposób analizy złożonego zagadnienia etyki komunikacyjnej, na podstawie dotychczasowych badań¹ utworzyłam klucz kodowy zawierający przykłady etycznych i nieetycznych zachowań językowych (zob. Jachymek, w przygotowaniu). Podstawą analizy

¹ Opracowania zostały wyszukane po słowach kluczowych *etyka słowa* oraz *etyka komunikacyjna* w wyszukiwarkach Google Scholar (<https://scholar.google.com/>) i Nukat. Katalog zbiorów polskich bibliotek naukowych (<http://katalog.nukat.edu.pl/>). Wzięłam pod

przedstawionej w tym artykule będą te elementy etycznej komunikacji, które zostały przez badaczy sformułowane jako zasady.

Klucz kodowy

W części klucza kodowego dotyczącej etycznych zachowań komunikacyjnych wyartykułowanych w formie zasad kategorie są ułożone opozycyjnie. Obok poszczególnych reguł umieściłam typy zachowań je łamiących. Najpierw przedstawiam 7 zasad etycznej komunikacji uwzględnionych w kluczu kodowym wraz z oryginalnymi oznaczeniami (numeracja całości zob. Jachymek, w przygotowaniu) oraz odnośnikami bibliograficznymi do tekstów naukowych opisujących poszczególne zagadnienia. Następnie pokrótce omawiam charakter każdej z zasad, zachowania im przeczące oraz przykłady wypowiedzi świadczące o ich zachowywaniu i łamaniu pochodzące z analizowanego wycinka dyskursu harcerskiego².

Ozn.	Zasada etycznej komunikacji	Ozn.	Zachowania językowe łamiące zasady etycznej komunikacji
K5	zasada równouprawnienia (Cegieła 2014a: 42, 43; Cegieła 2013: 69; Marcjanik 2007: 109; Pręgowski 2012: 103)	K6	ograniczanie równych szans wypowiedzi (Cegieła 2019: 13, 14; Marcjanik 2007: 108)
K7	zasada inkluzji, prawo do wysłuchania (Cegieła 2014a: 42, 43; Marcjanik 2007: 109; Pręgowski 2012: 94; Puzynina, Pajdzińska 2017: 27; Puzynina 1997: 76, 77)	K8	wyłączanie z dyskusji, strategia wykluczania (wróg porządku) (Cegieła 2014a: 114–121; Cegieła 2014b: 24, 29; Markowski 2017: 134, 135; Puzynina 1997: 78)
K9	zasada szczerości i prawdziwości (Bartmiński 2017: 43–46; Cegieła 2014a: 27, 42, 43; Giza 1993: 18; Grice za: Cegieła 2014a: 35; Kapuściński 1993: 59; Marcjanik 2007: 11; Markowski 2017: 133, 134; Nijakowski 2008: 117–127; Pręgowski 2012: 72, 122; Puzynina, Pajdzińska 2017: 23; Puzynina 1997: 53, 70; Puzynina 1993: 21; Wierzbicka 2017: 67)	K10	kłamstwa (Cegieła 2014b: 27; Dudziak 2019: 101; Pręgowski 2012: 101; Puzynina, Pajdzińska 2017: 24, 27)
K11	zasada braku przymusu (Cegieła 2014a: 42, 43; Pręgowski 2012: 94; Puzynina 1993: 22)	K12	restrykcje dotyczące wypowiedzi (Markowski 2017: 134, 135)
K13	zasada niedehumanizowania (Bartmiński 2017: 43–46, 48; Brown i Levinson za: Cegieła 2014a: 39, 40; Cegieła 2014a: 50, 53, 159; Marcjanik 2007: 11; Markowski 2017: 133, 134; Ożóg 2005: 11; Pręgowski 2012: 65; Puzynina 1997: 34, 76, 77; Puzynina 1993: 21)	K14	kłamstwa, manipulacje, depersonalizacja (reifikacja, epitety odzwierzęce) (Cegieła 2019: 10; Cegieła 2014a: 54, 58, 100, 111; Cegieła 2014b: 25, 27; Kapuściński 1993: 61; Marcjanik 2007: 109, 112; Markowski 2017: 134, 135; Nijakowski 2008: 117–127; Puzynina, Pajdzińska 2017: 27; Puzynina 1997: 78, 180)

uwagę także analizy wskazane w dołączonych do nich bibliografiach. Ze znalezionych tekstów wyekscerpowałam kategorie, którym badacze przypisali znaczenie etyczne.

² W nawiązaniu do definicji Teuna van Dijka, że dyskurs to tekst w kontekście (van Dijk 2001: 11, 12), za dyskurs harcerski uznaję zbiór tekstów wytworzonych przez Związek Harcerstwa Polskiego wraz z kontekstem ich występowania.

K15	zasada uwzględniania złożoności i wielowymiarowości ludzkiej natury (Cegieła 2014a: 53, 159)	K16	etykietowanie, stereotypizowanie (Awdziejew, Habrajska 2009: 17; Cegieła 2019: 10, 12; Cegieła 2014a: 55, 56, 69, 77, 78, 150; Cegieła 2014b: 29, 30; Cegieła 2013: 63; Nijkowski 2008: 117–127; Puzynina, Pajdzińska 2017: 27)
K17	zasada zachowania i poszanowania autonomiczności (Cegieła 2014a: 57; Kapuściński 1993: 59; Pręgowski 2012: 106–111, 158)	K18	narzucanie miejsca/poglądów, stygmatyzowanie (Cegieła 2019: 10; Cegieła 2014: 57, 58, 72, 80; Cegieła 2014b: 29; Marcjanik 2007: 108; Markowski 2017: 134, 135)

Przez pryzmat wskazanych zasad omówię pozytywne i negatywne zachowania językowe występujące w dyskursie harcerskim. Do analizy wybrałam fanpage Z24, czyli stronę na portalu Facebook prowadzoną przez członków Związku Harcerstwa Polskiego³. Ze względu na informacyjny charakter oraz możliwość komentowania stała się ona polem szerokiej dyskusji o przyszłości organizacji w czasie zmiany kierownictwa ZHP⁴. Analizowany materiał pochodzi z marca 2021 r., czyli okresu intensywnych dyskusji o przyszłości organizacji i skrajnych reakcji na wybór nowego Naczelnika. Będzie to zatem dobry materiał do zilustrowania, które zasady etyki językowej są zachowywane, a które łamane w publicznej komunikacji harcerskiej.

Zasada równouprawnienia (K5)

Dzięki zasadzie równouprawnienia szanse wypowiedzi każdego uczestnika są takie same (Cegieła 2014a: 42, 43); innymi słowy wszystkie strony w komunikacji powinny być równorzędnymi partnerami (Marcjanik 2007: 109). W dyskusjach na Z24 wspomniana równość jest widoczna dzięki umożliwieniu wypowiedzenia się wszystkim – nie tylko członkom organizacji – „Ja z innej organizacji więc proszę nie odbierać wpisu stroniczo”. Druga część przytoczonego zdania sugeruje jednak, że istnieją jakieś uprzedzenia/stereotypy co do „Innych”⁵, mimo że dyskusja dotyczyła kwestii prawnych obowiązujących wszystkie krajowe stowarzyszenia. Równe szanse wypowiedzi na fanpage’u dają przede wszystkim powszechna widoczność strony dla każdego użytkownika Internetu oraz możliwość komentowania przez wszystkich korzystających z Facebooka.

Zasada równouprawnienia jest łamana, gdy **ograniczone są równe szanse wypowiedzi** (K6) (Marcjanik 2007: 107, 108). W treściach z analizowanego okresu nie znajdują się żadne wzmianki o moderowaniu dyskusji, np. usuwaniu komentarzy,

³ Fanpage Z24 dostępny na portalu Facebook: <https://www.facebook.com/Z24-189948942139/>, (dostęp 24.11.2021). Jego autorzy opisują go tak: „Relacjonujemy dla Was przebieg Zjazdów oraz innych ważnych wydarzeń z życia Związku. Jesteśmy niezależni, bezstronni i subiektywni. Piszemy o rzeczach ważnych, sprawdzamy fakty, demontujemy fake newsy, powtarzamy plotki. Dla Was”, zob. tamże. Wszystkie cytaty pochodzące z postów i komentarzy przywoływane są w oryginalnej pisowni.

⁴ Mandat Naczelniczki Anny Nowosad wygaszono 6.02.2021 (<https://zhp.pl/2021/rada-naczelnia-zhp-odwolala-naczelniczke-zhp>) i 13.03.2021 wybrano Grzegorza Woźniaka na nowego Naczelnika (<https://zhp.pl/2021/hm-grzegorz-wozniak-nowym-naczelnikiem-zhp>).

⁵ Więcej o rozróżnieniu „my-oni” zob. Jachymek, w recenzji.

stąd można założyć, że szanse wypowiedzi nie są z góry ograniczane przez autorów strony. Pojawiają się jednak odniesienia do współkomentujących, którzy chcieliby zminimalizować obecność zamieszczanej krytyki: „im wolno krytykować i pomawiać, ale broń Panie Boże ich...”; „Ratunku, zabierają mi wolność słowa, ktoś zwrócił mi uwagę, że krytykowanie powierzchownych spraw niczemu nie służy, na pewno chce żebym nie mógł pisać nic w ogóle!”⁶. Cenzura jest przewidywana także z zewnątrz wobec samego istnienia Z24: „Jejku już tyle godzin minęło, a was jeszcze nie wyczyścili z internetów, a wy w dodatku macie czelność zadajecie jakieś pytania... Odważni lub szaleni”, co wiąże się z regularnymi dyskusjami na temat wizerunku ZHP w sieci, na który działanie fanpage’u wpływa – zdaniem niektórych członków – negatywnie.

Zasada inkluzji (K7)

Zasada inkluzji oznacza, że każdy ma prawo brać udział w dyskusji (Cegieła 2014a: 42, 43), ma prawo, aby jego zdanie zostało wysłuchane (Marcjanik 2007: 109). Reguła ta jest realizowana przede wszystkim przez samo wyrażanie własnych opinii, szczególnie z podkreśleniem subiektywności sądów: „**Z mojego punktu widzenia** odwołanie dh Ani było obarczone błędem formalnym [...]”; „**Takie jest tylko moje odczucie**, w każdym miejscu naszej organizacji oczywiście wygląda to inaczej”. Wypowiedź „Wasza praca jest ważna i potrzebna, jesteście nie tylko nosnikiem informacji, ale i miejscem gdzie każdy może się wypowiedzieć przez co dajecie możliwości oddolnej reakcji” wskazuje, że sam fanpage jest przestrzenią realizującą w praktyce tę zasadę. Wybrzmiewa także inkluzyjny charakter ZHP: „niech w harcerstwie naprawdę będzie miejsce dla każdego”; „na zbiórkach mówimy o tym, że należy szanować każdego, niezależnie od koloru skóry, orientacji seksualnej czy płci i dlatego powinniśmy zauważać i reagować na sytuacje, gdy w naszej własnej organizacji ktoś jest (często nieintencjonalnie!) dyskryminowany”.

Zasadzie inkluzji przeczy **strategia wykluczania** (K8) (uniemożliwienie partnerowi wyrażenia siebie, zob. Markowski 2017: 134). Jej elementami są: uznanie drugiego za wroga/zagrożenie lub kształtowanie dyskredytującego obrazu innego (np. z wykorzystaniem samych negatywnych cech) (Cegieła 2014a: 114, 118, 121). O wykluczaniu w komentarzach jest mowa w kontekście problematycznych dyskusji, które część komentujących chce ucinać: „ahh no tak, najlepiej, morda w kubel i nie komentuj. Niestety, to nie w moim stylu”; „Można też przyjąć strategię pewnego znanego mi Krzysztofa, który jak uczestnicy w trudniejszych rozmowach to mówi: «Nie mów już do mnie, bo mnie to naburmusza». A, tylko ten Krzysztof ma 6 lat”. Wskazano także na odgórne wykluczanie przez usuwanie komentarzy na głównym fanpage’u ZHP w przeciwieństwie do Z24: „jedynie tutaj można się wypowiedzieć, bo ZHP⁷ postanowił usuwać komentarze”, oraz na fakt, że dostęp do

⁶ W tym przykładzie warto zwrócić też uwagę na wyznacznik oczywistości sądu (*na pewno*) oraz wyolbrzymienie i presupozycję (*chce żebym nie mógł pisać nic w ogóle*), które przeczą także zasadzie niedehumanizowania, zob. odpowiedni podpunkt niniejszego artykułu.

⁷ Odnosnik do głównej strony ZHP na Facebooku: <https://www.facebook.com/ZHPpl>, (dostęp 12.08.2021).

obrad decydującej Rady Naczelnej mają tylko posiadacze kont w domenie zhp.pl, co uniemożliwia części członków organizacji uzyskanie informacji: „to dla mnie nieco kuriozalne, że obrady dzieją się za zasłoną dostępu do domeny. Jako już nieaktywny członek nie za bardzo mam możliwość przyjrzenia się wydarzeniom, co dopiero ewentualny harcerz czy rodzic takowego”. O braku możliwości wyrażania siebie w środowisku świadczy też pytanie do jednego z kandydujących na Naczelnika: „Czy jak Druh zostanie naczelnikiem to zasada panująca na tym peju⁸ «nie podoba się to wyjdź» będzie też zasadą stosowaną w ZHP?”.

Zasada szczerości i prawdziwości (K9)

Zdaniem Puzyniny i Pajdzińskiej prawda i fałsz są fundamentalnymi dla etyki słowa kwestiami (2017: 23, 27), stąd kolejna chyba najczęściej przywoływana w badaniach zasada szczerości i prawdziwości, zgodnie z którą należy przekazywać tylko to, co faktycznie myślimy (Cegieła 2014a: 42, 43). Jak wskazują Jerzy Bartmiński i Andrzej Markowski, dzięki kryterium prawdy można podzielić wypowiedzi na etyczne i nieetyczne (Bartmiński 2017: 43–46; Markowski 2017: 133, 134). Zasadę prawdziwości w komunikacji harcerskiej reguluje nawet jeden z punktów Prawa Harcerskiego: „Na słowie harcerza polegaj jak na Zawiszy”, i w wypowiedziach zaznacza się dbałość harcerzy o aspekt szczerości: „w moim wpisie nie oceniam a jedynie przedstawiam co padło dziś na rn⁹”; „dla mnie jednak bezszelne jest sugerowanie, że bronie kogos «ze swojej paczki» i że nie stoję w prawdzie z faktami”. W przypadku braku pewności co do prawdziwości określonych stwierdzeń pojawiają się prośby o rzetelne źródła lub przykłady: „rozumiem, tylko nie widzę tego procesu czy dążeń do tego w ZHP. Możesz podzielić się gdzie to obserwujesz?”; „Jak możesz to podrzucić tu link do pobrania jakiegoś wiarygodnego pliku, który zawiera szersze spojrzenie na te kwestie”. Dzięki powoływaniu się na tzw. twarde dane („specjalnie dla Ciebie statystka odznaczenia składek w Tipi za 1 kwartał 2021”) lub odniesienia do prawa („tak zgodnie z rozporządzeniem. Nota bene każdy powołany oficjalnie zespół czy to wolontariuszy czy w pracy itd. Te 5 osób mówi o spontanicznych spotkaniach itd.”) można wskazać na merytoryczne aspekty dyskusji na Z24.

Przeciwieństwem omawianej zasady jest **kłamstwo**, które poza jawnym mówieniem nieprawdy może występować też jako zatajanie, przekręcanie i przekazywanie sprzecznych informacji (Puzynina, Pajdzińska 2017: 24). Wypowiedzi, w których łamana jest zasada szczerości i prawdziwości, są demaskowane przez innych uczestników dyskusji, np. „To jest **półprawda**. Od początku sprawa była prowadzona niekompetentnie”; „W mojej perspektywie takie komunikaty **półprawd** to słabe braterstwo i słaby wizerunek specjalisty” [o zatajaniu części informacji na temat zatrudnienia jednej z kandydatek do Głównej Kwatery – K.J.]; „W art. 20 ust. 1 pkt. 4 ustawy [odwołanie do prawa – K.J.] wnioski z postu są moim zdaniem niepoprawne”. Jednocześnie – może z uwagi na Prawo Harcerskie – niekiedy wprost mowa jest o niecelowym przekręcaniu informacji: „w ZHP funkcja kapelana dotyczy

⁸ pej – slangowy skrót od ang. fanpage [fanpejdź], zob. [hasło] pej, w: SLANG.pl, online: <https://slang.pl/pej/>, (dostęp 24.08.2021).

⁹ RN – Rada Naczelna, władza uchwałodawcza w ZHP.

wszystkich wyznań nie tylko księży katolickich **mam nadzieję że to wypływa tylko z niewiedzy**¹⁰ drużny Beaty a nie że świadomego **wprowadzania** innych **w błąd**". Przywołany jest także aspekt nadinterpretowywania wypowiedzi: „Cały czas przekonuję się, że czasem czytamy co chcemy przeczytać, a nie to co jest napisane”, co może wynikać ze stosowania własnych założeń. Jednak zaufanie do fanpage'u najbardziej podważa odpowiedź samych jego autorów: „a Ty poważnie traktujesz wszystko co tu piszemy? Bo my nie 😊”. Pod znakiem zapytania stawia ona zachowanie szczerości i prawdziwości w przekazywanych informacjach na rzecz np. prześmiewczości czy dwuznaczności.

Zasada braku przymusu (K11)

Zasada braku przymusu to inaczej wolność komunikacji od jakichkolwiek restrykcji (Cegieła 2014a: 42, 43). Możliwość wypowiedzi na Z24 ma każdy zalogowany do portalu Facebook i widać, że korzystają z niej byli członkowie ZHP („poza ZHP jestem ponad dekadę”), a nawet osoby niezwiązane z organizacją („nie jestem związany z harcerstwem, ale miło się Państwa słuchało”). Można powiedzieć, że to właśnie całkowite zachowanie zasady braku przymusu jest podstawą krytyki Z24, jako że dopuszcza wypowiedzi w formie hejtu oraz nieograniczone dyskusje na tematy wewnętrzne ZHP (co pewnej grupie członków organizacji nie odpowiada: „jednak skłaniałabym się ku robieniu tego w formie zamkniętej a nie z dostępem dla całego świata”).

Omawianej zasadzie przeczą takie zachowania jak **zastraszanie i zmuszanie** do odbioru komunikatu wbrew woli partnera oraz **uniemożliwianie partnerowi wyrażenia własnego zdania** (K12) (Markowski 2017: 134–135). W analizowanym materiale nie wystąpiły żadne z wyżej wymienionych sposobów łamania zasady braku przymusu, co warto odnotować dla kompletności wniosków końcowych.

Zasada niedehumanizowania (K13)

Zasada niedehumanizowania inaczej nazywana jest zasadą „zachowania wymiaru osobowego człowieka” (Cegieła 2014a: 53) i odnosi się do zachowania szacunku względem drugiego (Bartmiński 2017: 43–46; Marcjanik 2007: 11, Markowski 2017: 133; Puzynina 1997: 34; Puzynina, Pajdzińska 2017: 26) i respektowania jego godności (Bartmiński 2017: 48; Cegieła 2014a: 53, 159; Marcjanik 2017: 342; Puzynina 1997: 34). Na podstawie analizy wybranego materiału można stwierdzić, że większość wypowiedzi na Z24 respektuje tę zasadę, ponieważ komentujący zazwyczaj zachowują reguły poprawności wypowiedzi¹¹, szanują odmienne poglądy oraz prowadzą dyskusje na podstawie rzeczowych argumentów.

Można jednak znaleźć przykłady łamania zasady niedehumanizowania. Nie można mówić o jej stosowaniu, gdy w wypowiedziach występują **manipulacje, kłamstwa lub elementy depersonalizacji** (np. epitety odzwierzęce i reifikujące) (K14) (Cegieła 2014a: 54; Nijakowski 2008: 117). Manipulacja językowa zdaniem

¹⁰ Wszystkie wyróżnienia w formie pogrubień pochodzą od autorki.

¹¹ Jak wskazuje Marcjanik, poprawny sposób wyrażania się jest przejawem szacunku do odbiorcy (Marcjanik 2007: 109).

Markowskiego to „takie używanie wyrazów i wyrażeń językowych, którego celem jest próba nieuczciwego wpływania na zachowania, postawy i przekonania innych ludzi” (Markowski 2017: 135). Do tego typu manipulacji odnosi się komentarz: „Tak, dostrzegamy, że jeden z kandydatów stosuje podstępne chwytły ocieplające wizerunek!”; nieuczciwość zaznaczono tu określeniem „podstępne”. Cegieła dodaje, że manipuluje się także, zmieniając treść informacji lub modyfikując sposób jej przekazywania (Cegieła 2014a: 100). Na takie działania wskazuje nazwa „druh od 3 pytań – manipulacji”, sugerująca, że osoba zadająca pytanie selekcjonuje bądź strukturyzuje fakty, by osiągnąć jakiś ukryty cel. Za manipulację sposobem przekazywania informacji Cegieła uznaje wykorzystanie środków językowych umożliwiających wywieranie wpływu na odbiorców, takich jak: stereotypy, uogólnienia, presupozycje, a także wyrazy wieloznaczne czy wskaźniki oczywistości sądów (np. *niewątpliwie, jest sprawą oczywistą, wszyscy wiemy, tego nie trzeba udowadniać*) (Cegieła 2014a: 100–111). Mimo toczących się na Z24 regularnych dyskusji, zdaniem komentujących niektóre sądy są oczywiste: „Nie wiem kto wygrywa, ale **na pewno** wiem że na tym wszystkim na pewno przegrywa nasza organizacja”; „**Oczywistym** się wydaje, że jak się jest wybranym do GK to winno się przestać być członkiem KCh lub H”; „Głosowania, głosowaniami, ale wynik **musi byc** po naszej stronie”. W ostatnim przypadku można mówić także o manipulacji na innym poziomie – sugeruje się działania podejmowane w celu zakłamania rzeczywistości. Z kolei omówionych przy zasadzie szczerości i prawdziwości przykładów samych kłamstw nie sposób zaliczyć do manipulacji, gdyż – jak wskazałam wcześniej – podczas analizy tekstu nie da się określić intencji/celu podawania nieprawdziwych informacji. Ostatni ze sposobów przeczących zasadzie niedehumanizowania, czyli stosowanie elementów depersonalizacji, przejawia się w reifikacji podczas mówienia o jednym z kandydatów: „Cyryl jest precyzyjnym **narzędziem** z jasnym kierunkiem działania”. Wydzwięk tej wypowiedzi dobrze podsumowują słowa Damiana Winczewskiego o tym, że poddany reifikacji „człowiek zamiast być źródłem rzeczywistości staje się jedynie jej wytworem” (2015: 10). Zamiast wskazać na aktywność kandydata, podkreślono cechy, które czynią go użytecznym.

Zasada uwzględniania złożoności i wielowymiarowości ludzkiej natury (K15)

Zgodnie z tą zasadą podczas komunikacji należy mieć na względzie różnorodność aspektów życia człowieka i nie sprowadzać nikogo do pojedynczej cechy/sfery życia czy konkretnego przekonania (Cegieła 2014a: 54). Jedyne przykłady odniesienia się do tej zasady wprost stanowi dyskusja na temat organizowania spotkań na żywo w ZHP w związku z pandemią COVID-19:

Proponuję prowadzić dyskusję o odpowiedzialności i podejmowanym ryzyku raczej w kierunku omawiania powodów podejmowanych decyzji, a nie oceniania tej decyzji. Przecież prowadzimy te dyskusje od zawsze: efekt wychowawczy vs zagrożenie samodzielnego wysłania zastępu na zwiad, wyczynowa wędrownka vs ryzyko uprawiania turystyki górskiej, powierzanie funkcji vs brak pełnej wiedzy o motywacjach funkcyjnego. Teraz możemy dyskutować o takich sprawach jak rozmowa na żywo vs COVID, efekt artystyczny koncertu vs COVID, spotkanie zespołu vs COVID. Nie ma obiektywnych

czynników pozwalających na ocenę podjętej decyzji i proponuję rozważyć czy chcemy, żeby nasze decyzje były oceniane w kategoriczny sposób.

Autor komentarza podkreśla, że w myśleniu i ocenianiu podejmowanych działań nie ma pojedynczych, rozstrzygających czynników, należy zaś brać pod uwagę różne aspekty konkretnych sytuacji.

W przypadku nieuwzględnienia omawianej zasady dochodzi do **etykietowania oraz stereotypizowania** (K16) (Cegieła 2014a: 55, 56). Cegieła zaznacza, że „etykietowanie polega na wyróżnieniu i nazwaniu różnicy, która zostaje uznana za ważną społecznie” (2014a: 69). Etykieta nie musi być nacechowana w żaden sposób, jednak jej emocjonalność i sugestywność zazwyczaj prowadzą do tego, że jest częściej wykorzystywana. Na taką właśnie nienacechowaną etykietę można trafić w materiale: „ten u dołu z lewej wygląda jak gruber z allo allo”. Wyróżniona cecha dotyczy tutaj jedynie fizycznego podobieństwa do bohatera jednego z seriali¹².

Przykładów stereotypizowania można znaleźć więcej. Według Cegieły stereotypy wykorzystują kryterium typowości w celu porządkowania interpretacji zjawisk, osób, rzeczy czy grup, czyli – innymi słowy – wskazują na to, co w danej kategorii uznaje się za normalne i prawdziwe (Cegieła 2014a: 77, 78). Stereotypy mogą mieć charakter neutralny, pozytywny bądź negatywny, a konsekwencją tych ostatnich są uprzedzenia i stygmatyzacja (Cegieła 2014a: 80; o uprzedzeniach zob. też Puzyńska, Pajdzińska 2017: 27). Zdecydowanie negatywny stereotyp ujawnia się w komentarzu po wyborze nowego Naczelnika: „Betonowa flaga na maszt wciągnięta”. Na podstawie wieku kandydata wnioskuje się o jego podejściu do rozwoju organizacji, przez przywołanie potocznego rozumienia *betonu* jako ‘osoby przeciwstawiającej się wprowadzaniu jakichkolwiek zmian’ (zob. [hasło] beton, w: Słownik języka polskiego PWN, online: <https://sjp.pwn.pl/slowniki/beton.html>, [dostęp 25.08.2021]). Sam fanpage również jest postrzegany w uproszczony sposób – jako forum hejtu i niepotrzebnej krytyki. Nawiązując do tego przeświadczenia, jeden z kandydatów na Naczelnika odmówił udziału w organizowanej przez Z24 debacie: „napisał, że nie chce wziąć udziału w debacie dlatego, bo to na Z24”. Wyartykułowane w dyskusji stereotypy nawiązują również do określonej wiary gwarantującej rzekomo „odpowiedni sposób postępowania”:

Jednymi z wartości harcerskich są otwartość, tolerancja i zrozumienie (to są też wartości chrześcijańskie). To czy ktoś wierzy/niewierzy w Boga to jego prywatna sprawa i nikt poza tą osobą nie ma prawa mu czegoś nakazywać/zakazywać na tej podstawie. [...] w zupełności się z Tobą nie zgadzam ponieważ znam osoby, które deklarują się jako wierzące, a są dużo gorszymi instruktorami niż osoby niewierzące, którym nigdy nie dałbym odejść z tej organizacji bo wiem jak wiele by ona straciła.

Przytoczony komentarz wskazuje, że dyskutujący starają się zwalczać wykorzystywanie stereotypów, czy to przez wyjaśnianie/podawanie przykładów jak wyżej,

¹² Allo allo! – dziewięciosezonowy brytyjski serial komediowy, rozgrywający się we Francji okupowanej przez Niemców, zob. M. Bębenek, Piątkowa ciekawostka o...: “Allo allo!” – wczoraj i dziś, online: <https://www.gloskultury.pl/piatkowa-ciekawostka-o-allo-allo-wczoraj-i-dzis/>, (dostęp 24.08.2021).

czy też bezpośrednią zachętę do pogłębienia wiedzy na dany temat: „Zanim się druh wypowie, polecam się szerzej zapoznać z tematem, a nie opierać swoją wiedzę na stereotypach”. Nadmierne uogólnienie negatywnej cechy (w tym posługiwanie się stereotypami), a także tworzenie katalogów bądź zestawień negatywnie wartościowych typów ludzi lub wyróżniających się pod jakimś względem grup, które stają się z tego względu przedmiotem krytyki, Lech Nijakowski określił cechami mowy nienawiści (Nijakowski 2008: 117–127).

Zasada zachowania i poszanowania autonomiczności (K17)

Ostatnia z omawianych zasad mówi o tym, że każdy ma prawo poznawać i rozumieć świat na swój sposób oraz kierować się własnymi przekonaniem i wartościami (Cegieła 2014a: 57). Poszanowanie autonomiczności oznacza tu tolerancję dla poglądów innych (Pręgowski 2012: 106–111, 155, 156). Poszanowanie autonomiczności w wypowiedziach na Z24 często artykułowane jest wprost, np. „nie mam problemu z tym, że masz inne zdanie niż ja” czy „kaszdy może mieć swoje zdanie, na tym polega wolność”.

Do nieetycznych zachowań przeczących tej zasadzie należą: **językowa dominacja, narzucanie poglądów i racji bądź wyznaczanie miejsca we wspólnocie i stygmatyzowanie**¹³ (K18) (Cegieła 2014a: 57, 58; Marcjanik 2007: 108; Markowski 2017: 134). Przypisywanie innym poglądów można zaobserwować w postaci zdań twierdzących odnoszących się do konkretnych osób („A po co będzie kandydował? – Tak dla hecy”; „Nie zapominając o tym, że nie było go na debacie i nie wypełnił ankiety – czytaj – ma głęboko gdzieś członków i grono instruktorskie swojej organizacji”; „kiepski był jako skarbnik to nie będzie dobry jako naczelnik ZHP”; „chyba uznali że za długo nie było żadnego rozłamu w organizacji”). Personalne oceny w takich przypadkach są dokonywane na podstawie domysłów lub własnych interpretacji. Jak widać w debacie, prowadzą również do marginalizacji/wykluczenia: „tak, skreślam bo [bez znajomości j. angielskiego – K.J.] nie jest w stanie reprezentować organizacji poza granicami kraju”.

Z kolei narzucanie poglądów prowadzące do wyznaczania miejsca we wspólnocie przejawia się w chęci zakończenia dyskusji: „przyjmijmy, że wszyscy 3 kandydaci byli dobrzy i przestanny szukać problemów”. Warto zauważyć, że jest to jednocześnie próba ograniczenia wolności wypowiedzi przez zachęcanie do przemilczenia. Forsowanie własnej racji jako słusznej interpretacji sytuacji widać też w twierdzeniach: „Dziś skończyła się nowoczesność i chęć zmian”; „Smutne, że zabrano możliwość dalszego rozwoju ZHP młodym, ambintym, kompetentnym i pełnym energii ludziom”. W przytoczonych wypowiedziach brak wskaźników subiektywności, brzmią jak prawdy ogólne lub wiedza powszechna („Nie ważne kto wygrywa prezentację, ponieważ wynik głosowania jest już chyba znany a przynajmniej wiadomo kto ma wygrać...”). Narzucanie takich prawd jest jednak zauważane i krytykowane przez społeczność: „Skoro już rozmawiamy to nie dośpiewujmy sobie czegoś, czego druga osoba nie napisała”; „przestańmy zakładać, że ktoś ma złe intencje”.

¹³ Stygmatyzacja jest wskazaniem na negatywną cechę osoby i na tej podstawie dewaluowaniem jej wartości (Cegieła 2014a: 72).

Zakończenie

W świetle omówionych zasad etyki komunikacyjnej Z24 jawi się jako otwarta i inkluzyjna przestrzeń wymiany zdań. Zasady równouprawnienia, inkluzji i braku przymusu są zachowywane przez autorów/administratorów fanpage'u, a jednostkowe przykłady ich łamania pochodzą od komentujących, którzy chcieliby uniknąć problematycznych dyskusji, zwłaszcza na polu publicznym. Porównanie w tej kwestii działań nieoficjalnego Z24 (niemoderującego komentarzy) z oficjalnym fanpage ZHP (usuwającym niektóre wypowiedzi) stawia pytanie o granice władzy w kształtowaniu dyskursu harcerskiego. Z jednej strony bowiem dbanie o kulturę i rzeczowość wypowiedzi jest przejawem kształtowania dobrego wizerunku organizacji w sieci, z drugiej zaś ograniczanie możliwości swobodnego wypowiedzania się może być odebrane jako próba dyskryminacji. Ostateczne wnioski na ten temat to jednak przedmiot refleksji na zupełnie innym poziomie.

W odniesieniu do komunikacji harcerskiej obawy może budzić łamanie zasady szczerości i prawdziwości, które stoi w sprzeczności również z Prawem Harcerskim („Na słowie harcerza polegaj jak na Zawiszy”). Występujące w analizowanym materiale przykłady wskazują, że wśród społeczności Z24 przekazywane są nieprawdziwe informacje. Niemożliwa jest tu ocena intencji – zatem może to być zarówno „tylko” nieprawda (pozostawanie w błędzie, niedoinformowanie), jak i manipulacja świadcząca o dehumanizowaniu odbiorców. Inaczej jest w wypowiedziach narzucających poglądy czy przedstawiających subiektywne opinie jako prawdy obiektywne. Tego typu zachowania mają na celu przejęcie władzy w dyskursie i kształtowanie go na podstawie własnych reguł. Nieograniczona możliwość wypowiedzi na Z24 sprawia jednak, że takie zachowania są identyfikowane, a ich autorzy proszeni o rzeczową dyskusję. Z kolei stereotypizowanie i etykietowanie co do zasady ułatwiają rozumienie świata dzięki upraszczaniu procesów poznawczych, jednak ich wyraziste przykłady w dyskusji o kandydatach czy później o nowym Naczelniku zdecydowanie przeczą idei całościowego postrzegania człowieka, odzwierciedlonej także w Misji ZHP: „Misją ZHP jest wychowywanie młodego człowieka, czyli wspieranie go we wszechstronnym rozwoju i kształtowaniu charakteru przez stawianie wyzwań” (cyt. za: <https://zhp.pl/odkryj/misja-zhp>, [dostęp 25.08.2021]). Sformułowana w ten sposób myśl przyświecająca wszystkim działaniom organizacji akcentuje wszechstronny rozwój młodego człowieka. Można zakładać, że dyskusje najstarszej grupy członków organizacji powinny być zatem wzorem w zakresie uwzględniania złożoności zachowań ludzkich.

Skoro uczestnictwo w życiu wspólnotowym nas konstytuuje i po części to konstytuowanie odbywa się w Internecie (Pręgowski 2012: 183), to obawy o wizerunek w związku z publicznością dyskusji na Z24 są uzasadnione. Jednak na podstawie internetowych dyskusji nie sposób mówić o kulturze organizacyjnej komunikacji *per se*, gdyż – poza wycinkowym charakterem materiału – dystans między uczestnikami i częściowa anonimowość sprzyjają intensyfikowaniu negatywnych emocji, wykorzystywaniu agresji i zanikowi poprawności (por. Pręgowski 2012: 28; Urzędowska 2017: 176). Wydaje się więc, że w czasach mediów niesprzyjających

dobrej komunikacji potrzeba budowania świadomości o etycznych i nieetycznych zachowaniach językowych staje się wyjątkowo ważna.

Słowniki

„SLANG.pl”, <https://slang.pl/> (dostęp 24.08.2021).

Słownik języka polskiego PWN, <https://sjp.pwn.pl/> (dostęp 25.08.2021).

Bibliografia

- Awdziejew A., Habrajska G., 2009, *Strategie propagandowe i agitacyjne*, [w:] *Rozmowy o komunikacji 3: Problemy komunikacji społecznej*, red. G. Habrajska, Łask, s. 9–54.
- Bartmiński J., 2017, *Etyka słowa a potoczny wzorzec komunikacji*, [w:] *Etyka słowa. Wybór opracowań*, red. J. Bartmiński, S. Niebrzegowska-Bartmińska, M. Nowosad-Bakalarczyk, J. Puzynina, Lublin, s. 39–50.
- Cegieła A., 2013, *Słowa niebezpieczne i niepożądane w przestrzeni społecznej. Etyka słowa a poprawność polityczna*, „Poradnik Językowy”, nr 10, s. 57–70.
- Cegieła A., 2014a, *Słowa i ludzie. Wprowadzenie do etyki słowa*, Warszawa.
- Cegieła A., 2014b, *Etyka słowa w dyskursie publicznym*, [w:] *Słowo we współczesnych dyskursach*, red. K. Jachimowska, B. Kudra, E. Szkuclarek-Śmiechowicz, Łódź, s. 23–34.
- Cegieła A., 2019, *Na czym polega przemoc w języku komunikacji publicznej?*, „Poradnik Językowy”, nr 8, s. 7–20.
- van Dijk T.A. (red.), 2001, *Dyskurs jako struktura i proces*, Warszawa.
- Dudziak A., 2019, *Wokół podstawowych zagadnień metodologicznych i propozycji badawczych w zakresie etyki komunikacji językowej*, „Roczniki Humanistyczne”, Tom LXVII, z. 6, s. 89–104.
- Giza A., 1993, *Na czym polega „etyczna komunikacja”?*, [w:] *Etyka międzyludzkiej komunikacji*, red. J. Puzynina, Warszawa, s. 17–20.
- Jachymek K., w przygotowaniu, *Wyznaczniki etyki komunikacyjnej. Klucz kodowy*.
- Jachymek K., w recenzji, *Zastosowanie klucza kodowego jako narzędzia analizy etyki komunikacyjnej (na podstawie dyskusji o wyborze Naczelnika ZHP)*.
- Kapuściński R., 1993, *Środki masowego przekazu a etyka komunikacji*, [w:] *Etyka międzyludzkiej komunikacji*, red. J. Puzynina, Warszawa, s. 59–61.
- Marcjanik M., 2017, *Miejsce etykiety językowej wśród wartości. Uwagi ogólne*, [w:] *Etyka słowa. Wybór opracowań*, red. J. Bartmiński, S. Niebrzegowska-Bartmińska, M. Nowosad-Bakalarczyk, J. Puzynina, Lublin, s. 339–345.
- Marcjanik M., 2007, *Grzeczność w komunikacji językowej*, Warszawa.
- Markowski A., 2017, *Warunki właściwego użycia języka: etyka słowa – manipulacja językowa – nowomowa*, [w:] *Etyka słowa. Wybór opracowań*, red. J. Bartmiński, S. Niebrzegowska-Bartmińska, M. Nowosad-Bakalarczyk, J. Puzynina, Lublin, s. 133–146.
- Nijakowski L., 2008, *Mowa nienawiści w świetle teorii dyskursu*, [w:] *Analiza dyskursu w socjologii i dla socjologii*, red. A. Horolets, Toruń, s. 113–133.
- Ożóg K., 2005, *Współczesny model polskiej grzeczności językowej*, [w:] *Język a Kultura, t. 17: Życzliwość i agresja w języku i kulturze*, red. A. Dąbrowska, A. Nowakowska, Wrocław, s. 9–16.
- Pręgowski M., 2012, *Zarys aksjologii Internetu. Netykieta jako system norm i wartości sieci*, Toruń.

- Puzynina J., 1993, *O warunkach udanej komunikacji językowej*, [w:] *Etyka międzyludzkiej komunikacji*, red. J. Puzynina, Warszawa, s. 21–23.
- Puzynina J., 1997, *Słowo – wartość – kultura*, Lublin.
- Puzynina J., Pajdzińska A., 2017, *Etyka słowa*, [w:] *Etyka słowa. Wybór opracowań*, red. J. Bartmiński, S. Niebrzegowska-Bartmińska, M. Nowosad-Bakalarczyk, J. Puzynina, Lublin, s. 21–29.
- Urzędowska A., 2017, *Etyka czy etykieta? Charakterystyka komentarzy Facebooka w perspektywie poprawności językowej i obyczajowej*, „*Studia Socialia Cracoviensia*” 9, nr 1, s. 173–187.
- Wierzbicka A., 2017, *Trzy zasady etyki słowa*, [w:] *Etyka słowa. Wybór opracowań*, red. J. Bartmiński, S. Niebrzegowska-Bartmińska, M. Nowosad-Bakalarczyk, J. Puzynina, Lublin, s. 67–73.
- Winczewski D., 2015, *Reifikacja: Meandry teorii krytycznej*, [w:] *Filozoficzne rozważania o człowieku i nowoczesności*, red. K. Bałękowski, K. Maciąg, Lublin, s. 7–22.

Źródła internetowe

- Fanpage Z24 dostępny na portalu Facebook, „Facebook.pl”, <https://www.facebook.com/Z24-189948942139/> (dostęp 24.11.2021).
- Związek Harcerstwa Polskiego – oficjalna strona organizacji, „ZHP.pl”, <https://zhp.pl/> (dostęp 25.08.2021).

Maintaining and breaking the rules of communication ethics in the discussion about the election of the Head of the Polish Scouting and Guiding Association

Abstract

There are 7 principles of ethical communication discussed in the article. Presented rules were excerpted from the review of word ethics literature. These are: the principle of equality, the principle of inclusion, the principle of honesty and truthfulness, the principle of non-coercion, the principle of non-dehumanization, the principle of taking into account human complexity and multidimensionality, and the principle of preserving and respecting autonomy. The article presents types of linguistic behaviour, which proves that the indicated rules are respected and disregarded in the communication process. In order to systematize the analysis of both types of behaviour, in the article a code key was used. At the same time, by presenting the categories that make up the code key, it is a tool that can be successfully used to study communication ethics in other types of texts.